

SKÓLASTJÓRAR Í GRUNNSKÓLUM - TILFÆRSLUR Í STARFI 1998 TIL 2020

Starfsmannavelta meðal skólastjóra í grunnskólum hér á landi hefur ekki mikið verið rannsökuð. Helsti hvati slíkra rannsókna er að kanna hreyfanleika eða stöðugleika í starfi því rannsóknir benda almennt til þess að mikil starfsmannavelta í skólum hafi neikvæð áhrif á skólastarf. Þessi rannsókn byggist á upplýsingum frá Hagstofu Íslands um skólastjóra sem störfuðu í íslenskum grunnskólum á árunum 1998 til 2020. Meginniðurstöður eru þær að stöðugleiki meðal skólastjóra í grunnskólum sé talsverður, það er að þeir starfi að meðaltali nokkuð lengi í sama skóla. Aðeins um fimmtingur hópsins stýrði fleiri en einum skóla, það er færði sig til milli skóla. Stöðugleiki var meiri í stórum skólum en litlum og sést það til að mynda á því að í litlum skólum á landsbyggðinni er stöðugleikinn mun minni en í stórum skólum. Niðurstöður sýna að almennt er stöðugleiki talsverður en tíð skólastjóraskipti eru helst í litlum skólum sem eru flestir á landsbyggðinni.

Efnisorð: starfsmannavelta, skólastjórar, grunnskólar, stöðugleiki, hreyfanleiki

INNGANGUR

Rannsóknir á starfsmannaveltu (e. turnover) meðal skólastjóra eru ekki miklar að vöxtum og einkum bundnar við Bandaríkin en hafa þó fengið aukna athygli á síðastliðnum árum. Skólastjórar hafa mikil áhrif á skólastarf og námsgengi nemenda og við mannabreytingar geta mikilvæg viðfangsefni fallið milli stafs og hurðar (Béteille o.fl., 2011; Grissom o.fl., 2021; Hargreaves og Fink, 2006; Seashore-Louis o.fl., 2010). Það skiptir því miklu að starfið þyki aðlaðandi og mannabreytingar séu vel ígrundaðar af skólayfirvöldum og ekki of tíðar og því er mikilvægt að rannsaka starfsmannaveltu meðal skólastjóra.

Í yfirlitssamantekt Rangel (2018) á rannsóknum á starfsmannaveltu meðal bandarískra skólastjóra kemur fram að það er mjög mismunandi hvernig hugtakið er skilgreint og afmarkað og hvers konar gögn liggja til grundvallar í rannsóknum. Rangel segir að almennt sé átt við það að skólastjóri færi sig milli skóla eða láti af störfum. Hugtökin „stayers“ og „movers“ eru notuð í þessu samhengi, það er þeir sem starfa í sama skóla og þeir sem færa sig til. Sumar skilgreiningar taki þó til þess hvort þeir sem færa sig til í starfi hafi farið vegna óánægju í starfi, aðrar hvort þeir sem hafa látið af störfum eða fært sig til

í starfi hafi gert það af fúsum og frjálsum vilja og hvort starfsskilyrði hjá þessum aðilum hafi verið viðunandi. Rangel (2018) bendir einnig á að sá hvati sem jafnan liggja til grundvallar rannsóknunum sé af tvennum toga, það er að kanna hreyfanleika (e. mobility) eða stöðugleika (e. stability) í starfi. Með báðum þessum áherslum er varpað ljósi á áhrif, svo sem áhrif starfsaðstæðna eða þess umhverfis sem skólarnir starfa við, á stöðugleika eða hreyfanleika starfsfólks.

Holme o.fl. (2018) vilja víkka umfjöllun um starfsmannaveltu í skólum enn frekar og nota hugtakið óstöðugleiki (e. instability) í því sambandi. Þau segja að flestar rannsóknir byggist á því að skilgreina starfsmannaveltu sem breytingu í starfsmannahaldi milli ára, það er að skoða upplýsingar um hlutfall þeirra sem störfuðu í viðkomandi skóla á tilteknu ári en ekki því næsta. Þau telja mikilvægt að mæla starfsmannaveltu yfir lengri tímabil, veltan geti t.a.m. verið mikil í nokkur ár en síðan komist á meiri stöðugleiki. Nálgun sem tekur til lengri tíma veiti upplýsingar um það hvort starfsmannavelta í ákveðnum skólum sé lítil en stöðug, viðvarandi mikil (e. chronic) eða óstöðug og sveiflukennnd (e. turnover spell or episodes of instability).

Í Bandaríkjunum hefur starfsmannaveltu meðal skólastjóra verið líkt við faraldur (Kaplan og Owings, 2015) og hlutfall skólastjóra sem lætur af störfum þar er mjög hátt, um fjórðungur skólastjóra lætur af störfum ár hvert og um helmingur skólastjóra hættir eftir um þrjú ár í starfi (Pritchard, 2019). Í samantekt Rangel (2018) kemur fram að á tímabilinu 2011–2012 hafi 6% skólastjóra fært sig milli skóla og 12% hætt störfum og á ákveðnum svæðum sé hlutfallið hærra. Þannig hafi á tímabilinu 1995–2001 um 30% skólastjóra í Texas hætt í viðkomandi skóla eftir eitt ár.

Thelin (2020) segir að í Svíþjóð liggja ekki fyrir heildstæðar upplýsingar um starfsmannaveltu meðal skólastjóra en að mat sænsku menntamálastofnunarinnar (s. Skolverket) á grundvelli gagna frá Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2013 sé að meira en fjórðungur skólastjóra hafi fært sig til milli skóla árin 2013–2014. Á sömu forsendum segja Arvidsson o.fl. (2021) að samkvæmt TALIS 2018 hafi starfsaldur skólastjóra í Svíþjóð verið að meðaltali þrjú ár í núverandi skóla en hann sé fjögur til sex ár annars staðar á Norðurlöndum.

Starfsmannavelta meðal skólastjóra í grunnskólum hér á landi hefur ekki mikið verið rannsökuð en Börkur Hansen (2021) bendir á að mikil nýliðun virðist standa yfir meðal skólastjóra í grunnskólum. Hann segir jafnframt að samkvæmt gögnum sem var aflað með spurningakönnun meðal grunnskólastjóra 2017 hafi 28% verið með eins til þriggja ára starfsreynslu í núverandi skóla og skólastjórar virðist huga að tilfærslu eftir um þrjú ár í starfi. Sigurbjörg Róbertsdóttir o.fl. (2019) telja að örar breytingar í starfsumhverfi skólastjóra hafi mikil áhrif á hlutverk þeirra. Að þeirra mati er umhverfið hér á landi svipað og víða annars staðar og vísbendingar um auknar kröfur um árangur, aukið álag og streitu og minnkandi starfsánægju. Telja þau að þessar breytingar valdi því að skólastjórastarfið þyki ekki eins eftirsóknarvert og áður.

Þetta vekur spurningar um störf skólastjóra í íslenskum grunnskólum, það er hve lengi þeir starfa sem skólastjórar, hve lengi við sama skóla og hversu oft þeir færa sig á milli grunnskóla. Rannsóknin sem fjallað er um í þessari grein byggist á gögnum frá Hagstofu Íslands fyrir tímabilið 1998 til 2020.

BAKSVIÐ

Á tímabilinu 1974 til 1995 voru íslenskir grunnskólar reknir af ríki en með lagabreytingu árið 1995 var rekstur grunnskólans færður til sveitarfélaga og kom það til framkvæmda haustið 1996 (lög um grunnskóla nr. 63/1974; lög um grunnskóla nr. 66/1995). Skólastjórar stýra starfi grunnskóla. Starfsumhverfi þeirra hefur tekið talsverðum breytingum í tímans rás og má þar meðal annars nefna fjölgun stjórnásluverkefna, fjölgun og aukna fjölbreytni í starfsmannahaldi, aukin tengsl við foreldra, stefnumörkun um einstaklingsmiðun í námi auk fjölgunar nemenda af erlendu bergi (Anna Kristín Sigurðardóttir, Börkur Hansen o.fl., 2022; Börkur Hansen og Steinunn Helga Lárusdóttir, 2018; Guðrún Helga Jónsdóttir, 2013; Sigurbjörg Róbertsdóttir o.fl., 2019; Trausti Þorsteinsson og Amalía Björnsdóttir, 2016). Hlutverk skólastjóra í grunnskólum í dag er því talsvert frábrugðið því sem það var fyrir nokkrum áratugum.

Rekstur grunnskóla er stór útgjaldaliður hjá sveitarfélögum. Ef skólum er fækkað með því að leggja þá niður eða sameina þá öðrum skólum má draga úr rekstrarkostnaði sem er umtalsvert meiri í fámennum skólum en fjölmennum (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2014; Samband íslenskra sveitarfélaga, e.d.). Með tilfærslu á rekstri grunnskóla frá ríki til sveitarfélaga fækkaði grunnskólum því nokkuð. Samkvæmt skýrslunni *Til nýrrar aldar* (Menntamálaráðuneytið, 1991) voru 220 grunnskólar á landinu árið 1990, en á vef Hagstofunnar, sem birtir upplýsingar um fjölda grunnskóla frá 2001, eru grunnskólar það ár 192, 172 árið 2010 og 174 árið 2022 (Hagstofa Íslands, e.d.-a).

Á tímabilinu 1974 til 1996 var landinu skipt upp í átta fræðsluumdæmi og var fræðsluskrifstofa og fræðslustjóri í hverju þeirra sem sinntu fræðslustjórnun og sérfræðipjónustu við grunnskóla. Við flutninginn voru fræðsluskrifstofurnar lagðar niður og tók hvert sveitarfélag við hlutverki þeirra (Börkur Hansen og Ólafur H. Jóhannsson, 2010). Anna Kristín Sigurðardóttir, Börkur Hansen o.fl. (2022) segja að mörg stærri sveitarfélög reki nú eigin skólaskrifstofur sem sinni sérfræðipjónustu við skóla og minni sveitarfélög hafi mörg hver gert samninga við stærri skrifstofur ellegar kaupi þjónustu af verktökum. Birna María Svanbjörnsdóttir o.fl. (2021) og Sigríður Margrét Sigurðardóttir o.fl. (2022) benda á að fjárhagsleg geta sveitarfélaga sé talsvert mismunandi og sum minni sveitarfélög veiti litla sem enga skipulega skólaþjónustu. Þó sveitarfélögum hafi fækkað um hundrað frá því að rekstur grunnskólans var færður til þeirra (Hagstofa Íslands, e.d.-b) eru þau misjafnlega í stakk búin til að sinna skólaþjónustu og í sumum þeirra eru margir og misstórir skólar. Starfsaðstæður skólastjóra í litlum skólum í fámennum sveitarfélögum eru því ekki þær sömu og í stærri skólum í fjölmennari sveitarfélögum.

Eins og fram hefur komið getur starfsmannavelta meðal skólastjóra verið af ýmsum ástæðum. Á meðal íslenskra skólastjóra á hún meðal annars rætur í fækkun skóla en sumir hætta vegna óánægju í starfi, er sagt upp eða þeim eru boðin betri starfsskilyrði í öðrum skólum. Nokkra starfsmannaveltu má þó telja eðlilega, til að mynda þegar skólastjórar fara á eftirlaun eða í viðbótar- eða framhaldsnám. Einnig eru mörg dæmi um að sóst er eftir starfskröftum þeirra í sérhæfða vinnu innan menntakerfisins. Burt séð frá því af hvaða rótum starfsmannavelta skólastjóra er runnin sýna rannsóknir að mikil starfsmannavelta hefur alla jafna ekki jákvæð áhrif á skólastarf og nám nemenda.

Áhrif af tilfærslum skólastjóra

Lögum samkvæmt gegnir skólastjóri faglegu forystuhlutverki í skólastarfinu (lög um grunnskóla, nr. 91/2008; Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2013). Moos o.fl. (2011) segja að mikilvægt sé að forysta skólastjórnenda sé markviss og stöðug en þeir hafa rannsakað árangursríka stjórnun skóla í ýmsum löndum (International successful school principalship project – ISSPP) um árabíl. Þeir segja rannsóknir sínar gefa vísbendingar um að í skólum þar sem hvorki dregur úr forystu né að hún leggist af við stjórnendaskipti hafi verið lögð áhersla á að dreifa henni, skólastarf sé leitt á grundvelli gilda um árangur og mótuð hafi verið stofnanamenning með áherslu á þróun og framfarir.

Áhrif skólastjóra á nám nemenda hafa talsvert verið rannsökuð á síðustu árum og áratugum (Béteille o.fl., 2011; Grissom o.fl., 2021; Henry og Harbatkin, 2019; Seashore-Louis o.fl., 2010). Í samantekt Grissom o.fl. (2021) á miklum fjölda rannsókna á áhrifum skólastjóra á nám nemenda kemur fram að áhrif þeirra séu víðlíka mikil og hjá kennurum, það er jákvæð áhrif góðs skólastjóra á nám nemenda séu álíka og áhrif góðs kennara. Áhrif skólastjóra felast einkum í því að skapa gott starfsumhverfi, ráða góða kennara til starfa og stuðla að þróun starfshátta. Grissom o.fl. (2021) minna jafnframt á að áhrif skólastjóra séu óbein á nám nemenda og beinist að skólanum í heild, en kennarar hafi aftur á móti bein áhrif á nám nemenda sem afmarkist við þá hópa sem þeir kenna.

Í samantekt Grissom o.fl. (2021, xvi–xvii) kemur einnig fram að rannsóknir sýni að starfsmannavelta meðal skólastjóra hafi oftast neikvæð áhrif, ekki bara á nám nemenda, heldur aðra þætti eins og stöðugleika kennara og starfsanda. Þá benda þau á að áhrifin geti varað í talsverðan tíma og séu meiri í skólum þar sem árangurinn af skólastarfinu er ekki talinn góður og í skólum í hverfum þar sem efnahagsleg staða fólks er slæm og fátækt útbreidd. Rannsókn Henry og Harbatkin (2019) leiðir í ljós að áhrif af tilfærslum skólastjóra séu álíka mikil hvort sem þær eiga sér stað á miðju skólaári eða milli skólaára: sem dæmi hafi tilfærslur skólastjóra áhrif á stöðugleika kennara í starfi og þá skipti ekki máli hvort nýir skólastjórar koma í byrjun skólaárs eða á öðrum tíma á skólaárinu.

Að mati Hargreaves og Fink (2006) er talsverð þekking til á því hvernig farsælt skólastarf dalar við mannaþvingingar. Hætta sé á að mikilvægar áherslur og verkefni falli milli stafs og hurðar því ekki verði samfella og framhald á þeirri forystu sem var fyrir hendi. Algengt sé að fræðslustjórar færi skólastjóra sem hafi náð góðum árangri í aðra skóla þar sem skólastarfið gangi ekki eins vel. Oft hnigni skólastarfi hratt í þeim skólum sem þeir hurfu frá og svo taki tíma að byggja upp traust og móta áherslur á nýjum stað. Í þessu samhengi minnir Rangel (2018) á að það taki fimm til sjö ár fyrir breytingar að festa sig í sessi og tíð umskipti skólastjóra geti því haft mikil áhrif á alla þróun og umbætur í starfsemi skóla.

Vel undirbúin stjórnendaskipti eru að mati Lee (2015) afar mikilvæg. Hún segir að það verði að meta vel allar aðstæður til að kanna hvort sá sem tekur við eigi að halda áfram með skólastarfið á sömu braut og áður eða hvort breyta þurfi um áherslur. Illa undirbúin skólastjóraskipti grundvallast ekki á slíku mati heldur ráði tilviljun hvort hinn nýi skólastjóri hafi til að bera næga reynslu og þekkingu og leggi áherslu á það sem best henti á viðkomandi stað. Þessu til viðbótar segja Béteille og félagar (2011) að ýmislegt fleira tengist tilfærslum skólastjóra í starfi, svo sem kostnaður við ráðningarferli, stofnanaminni

(e. institutional memory) geti glatast, og starfsfólk í viðkomandi skólum hugsi sér þá frekar til hreyfings og helgi sig síður störfum sínum.

Skólástjórar og tilfærslur í starfi - vísbendingar um áhrifaþætti

Samkvæmt samantekt Rangel (2018) er talsvert til af rannsóknum á einkennum skólástjóra sem færa sig til í starfi en niðurstöðurnar dragi ekki upp einhlíta mynd. Kynferði og kynþáttur skólástjóra virðist ekki skipta máli. Þá segir Rangel (2018) að skilaboð úr rannsóknum á tengslum aldurs skólástjóra og tilfærslum þeirra í starfi séu heldur ekki einhlít. Þó virðist sem tilfærslur séu meiri meðal yngstu og elstu aldurshópanna en þeirra sem eru á miðjum aldri. Rannsóknir á starfsreynslu gefa heldur ekki einhlítar vísbendingar um einkenni þeirra sem færa sig til í starfi, en svo virðist sem þeir sem búa yfir mikilli reynslu færi sig síður til en þeir sem hafa minni reynslu.

Rangel (2018) segir margar rannsóknir aftur á móti sýna að menntun skólástjóra skipti máli, það er þeir sem eru meira menntaðir færi sig síður til en þeir sem hafa minni menntun. Frá 1988 hefur verið í boði diplómanám fyrir íslenska skólástjórnendur og frá 1997 meistaranám (Ólafur H. Jóhannsson, 2011). Framhaldsnám í stjórnun menntastofnana hefur því verið í boði um áratuga skeið og samkvæmt könnun árið 2006 voru 58% skólástjóra með nám í stjórnun til viðbótar við sitt grunnnám og í annarri könnun árið 2017 voru 38% svarenda með framhaldsnám í stjórnun og 16% með framhaldsnám af öðru tagi (Börkur Hansen og Steinunn Helga Lárusdóttir, 2019; Börkur Hansen o.fl., 2008).

Tengsl starfsánægju skólástjóra og starfsmannaveltu meðal þeirra hafa einnig verið rannsökuð og aftur eru niðurstöður ekki einhlítar. Rangel (2018) segir að margar rannsóknir sýni að þeir sem eru ánægðir í starfi hugsi sér síður til hreyfings en einnig sýni rannsóknir að þeir sem eru ánægðir færi sig til. Skilaboðin séu því að óánægja í starfi sé ekki einhlít vísbending um tilfærslur skólástjóra í starfi. Þá segir Rangel rannsóknir sýna að þeir skólástjórar sem búa við sjálfstæði (e. autonomy) í starfi færi sig síður til en þeir sem búa við takmarkaðra sjálfstæði. Í skólum þar sem samskipti og tengsl eru góð og þar sem góð tengsl eru milli skólástjóra og fræðslufirvalda eru tilfærslur skólástjóra einnig minni.

Arvidsson o.fl. (2021) benda á að í Svíþjóð tengist þættir eins og slæm vinnuskilyrði, takmarkað umboð til að taka ákvarðanir, ónóg undirbúningsmenntun og slæg þátttaka í símenntun starfsmannaveltu meðal skólástjóra, það er hvetji þá til hreyfings. Niðurstöður rannsókna Yan (2020) í Bandaríkjunum ber að sama brunn, það er að umboð til að hafa áhrif, góðar vinnuaðstæður, kaup og kjör dragi úr stafsmannaveltu meðal skólástjóra.

Niðurstöður úr rannsókn Arvidsson o.fl. (2021) benda til þess að góðar vinnuaðstæður og stuðningur við skólástjóra dragi úr starfsmannaveltu meðal þeirra. Þessu er aftur á móti öfugt farið þegar klemma myndast milli stjórnandahlutverksins og væntinga samstarfsmanna og þegar miklar væntingar eru meðal foreldra um árangur í skólafarfinu – slíkar aðstæður hvetji skólástjóra til hreyfings. Þá segja þau einnig tengsl vera milli þess að skólástjórar upplifi sig magnþrota (e. exhaustion) og vilja þeirra til að færa sig til í starfi (Arvidsson o.fl., 2021). Í þessu sambandi má minna á að faglegur stuðningur við skólástjóra í starfi er ekki mikill hér á landi (Sigurbjörg Róbertsdóttir o.fl., 2019) og vísbendingar eru um að talsverður fjöldi skólástjóra í grunnskólum upplifi einkenni kulnunar (Gerður Ólína Steinþórsdóttir o.fl., 2015), atriði sem geta haft áhrif á tilfærslu í starfi.

Samkvæmt Rangel (2018) eru sterk tengsl á milli starfsmannaveltu meðal skólastjóra og mælinga á árangri í skólastarfi, svo sem á samræmdum prófum. Í skólum þar sem árangur er slakur (e. low performing) eru tilfærslur mun meiri en þar sem árangur er góður (e. high performing). Þá sýna rannsóknir að í skólum þar sem agavandamál eru mikil og margir nemendur sem tilheyra minnihlutahópum og eða búa við bág efnahagsleg skilyrði eru tilfærslur skólastjóra algengari en þar sem þessu er öfugt farið. Umfangsmikil rannsókn Pendola og Fuller (2021) í Texas sýnir svipaðar niðurstöður, en þeir segja að á grundvelli gagna frá tímabilinu 1995–2012 sé tilhneigingin sú að með auknum fjölda þeldökkra nemenda aukist starfsmannavelta meðal skólastjóra sem eru hvítir á hörund.

Í samantekt Rangel (2018) kemur fram að rannsóknir sýni tengsl milli starfsmannaveltu meðal skólastjóra og skólastærðar og staðsetningar skóla. Segir hún að fjölmargar rannsóknir sýni að tilfærslur skólastjóra minnki með aukinni stærð skóla. Þá segir hún rannsóknir á tengslum milli starfsmannaveltu meðal skólastjóra og staðsetningar skóla gefa vísbendingar um að almennt séu minni líkur á tilfærslum meðal skólastjóra í skólum í þéttbýli (e. urban) en þeirra sem eru í úthverfum (e. suburban) og dreifbýli (e. rural). Þá segir Rangel að mikið sé til af rannsóknum sem beinist að kjörum skólastjóra og almennt sýni þær að þegar skólastjórar fara úr einum skóla í annan hækki laun þeirra. Þá segir hún vísbendingar um að með aukinni þátttöku í símenntun verði minna um tilfærslur skólastjóra í starfi.

Thelin (2020) segir að á tímabilinu 1980 til 2017 hafi skólastjórar í Svíþjóð verið í um sjö ár að meðaltali í viðkomandi sveitarfélagi (fræðsluumdæmi) og að meðaltali rétt innan við einu sinni skipt um skóla og yngri skólastjórar hafi skipt oftar um skóla en þeir eldri. Þá segir hún, á grundvelli upplýsinga um skólastjóra sem voru við störf 2017, að sumir þeirra hafi aldrei fært sig milli skóla meðan aðrir höfðu starfað í rúmlega þremur skólum að meðaltali. Mikill munur komi fram milli sveitarfélaga, flokkaðra í stórborgir, þéttbýli, dreifbýli og strjálbýli (e. metropolitan, urban, rural and sparsely populated areas), þar sem flestar tilfærslur hafi verið í sveitarfélögum í dreifbýli.

Eins og fram hefur komið sýna rannsóknir að skólastjórar hafa mikil áhrif á skólastarf og námsgengi nemenda og talsverð þekking er fyrir hendi á því hvað einkennir þá skólastjóra sem færa sig til í starfi og hvaða aðstæður hvetja þá eða letja í því sambandi. Upplýsingar um tilfærslur skólastjóra á Norðurlöndum eru ekki miklar að vöxtum en gefa vísbendingar um að staðsetning skóla og það umhverfi sem skólinn býr við ráði töluverðu um það hversu mikið skólastjórar færa sig til. Það er því mikilvægt að kanna stöðugleika grunnskólastjóra í starfi til að varpa ljósi á stöðuna hér á landi. Kannað verður hversu lengi skólastjórar starfa við sama skóla, hversu mikið þeir færa sig milli grunnskóla og hvort þeir færa sig úr fámennum skólum í fjölmenna eða úr dreifbýli í þéttbýli.

ADFERÐ

Þátttakendur

Unnið var með upplýsingar frá Hagstofu Íslands um skólastjóra sem störfuðu í grunnskólum á árunum 1998 til 2020. Þar sem upplýsingarnar ná aðeins yfir þetta tímabil er

ekki vitað um upphaf starfs og starfslok nema hluta hópsins. Alls hafði 661 einstaklingur starfað sem skólastjóri á þessu tímabili. Þar af störfuðu 309 eingöngu innan þessa tímabils, það er voru ekki í starfi 1998 eða 2020. Þrettán einstaklingar voru í starfi bæði árið 1998 og 2020 og óljóst hvenær þeir hófu störf eða létu af störfum. Árið 2020 voru 159 starfandi sem hafið höfðu störf eftir árið 1998 og óljóst hvenær þeir munu láta af störfum. Loks stýrðu 180 skóla 1998 og hafa síðan látið af störfum en ekki er vitað hvenær þeir hófu störf sem skólastjórar. Sjá nánar töflu 1.

Tafla 1. Skólastjórar 1998 til 2020 eftir kyni og tímabilum í starfi

	Kyn					
	Karlur		Konur		Allir	
	N	%	N	%	N	%
Luku starfsferli						
– hófu störf eftir 1998 og hættu fyrir 2020	97	31	212	69	309	47
Í starfi allan tímann						
– í starfi 1998 og 2020	6	66	7	34	13	2
Enn í starfi						
– byrjuðu í starfi eftir 1998 og voru í starfi 2020	36	23	123	77	159	24
Hættir						
– í starfi 1998 en hættu fyrir 2020	118	66	62	34	180	27
Allir sem stýrðu skóla á tímabilinu	257	39	404	61	661	100

Gögn og framkvæmd

Hagstofa Íslands afhenti rannsakendum gögn um alla þá sem starfað höfðu í grunnskólum sem grunnskólakennarar, sérkennarar, deildarstjórar, aðstoðarskólastjórar og skólastjórar á tímabilinu 1998 til 2020. Í þessari grein er eingöngu verið að skoða einstaklinga sem voru skólastjórar á þessu tímabili.

Hver einstaklingur fékk sérstakt númer og var hægt að sjá hvaða ár á þessu tímabili viðkomandi var í starfi og í hvaða skóla en skólar voru merktir með sérstöku númeri. Aðrar upplýsingar sem afhentar voru um þá sem rannsóknin tekur til voru starfsheiti, kyn og fæðingarár. Auk sérstaks skólanúmers voru upplýsingar um staðsetningu, hvort skólinn væri í Reykjavík, á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur eða úti á landi, og hver stærð hans væri og var miðað við litla skóla, nemendur færri en 100, meðalstóra með 100–299 nemendum og stóra skóla með 300 eða fleiri nemendum. Vegna persónuverndarsjónarmiða var ekki hægt að fá upplýsingar um nöfn skóla eða hvort skóli hefði verið lagður niður eða sameinaður öðrum.

Hafa skal í huga að hópur skólastjóra var enn í starfi árið 2020 og gæti átt eftir að lengja starfsaldur sinn. Einnig er minnt á að hópur skólastjóra var í starfi 1998 og án efa hefur

hluti hans unnið í grunnskólum fyrir þann tíma. Tölur um starfsaldur ætti því að túlka í þessu ljósi.

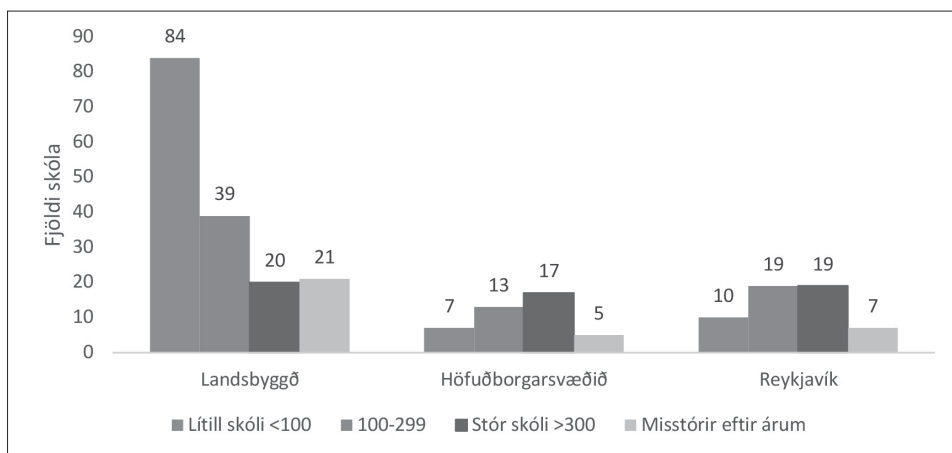
Þar sem unnið er með allt þýðið er eingöngu unnið með lýsandi tölfræði. Til að koma til móts við skilyrði Hagstofu Íslands um afhendingu gagna eru niðurstöður ekki birtar ef færri en fimm einstaklingar eru í hópi.

NIÐURSTÖÐUR

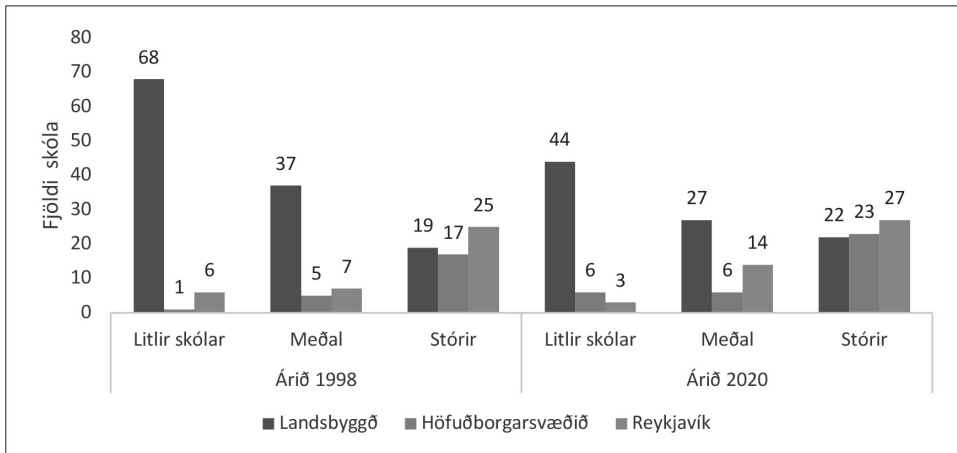
Skólarnir

Á tímabilinu 1998 til 2020 starfaði samtals 261 grunnskóli. Flestir voru á landsbyggðinni, eða 164 (63%), 42 (16%) á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur og 55 (21%) í Reykjavík. Litlir skólar voru 101 (40%), meðalstórir 72 (27%), stórir 56 (21%) og 33 (13%) voru misstórir eftir árum. Á mynd 1 sést að litlir skólar voru flestir á landsbyggðinni og voru þeir ríflega helmingur allra landsbyggðarskóla.

Mynd 1. Grunnskólar eftir svæðum og stærð 1998 til 2020

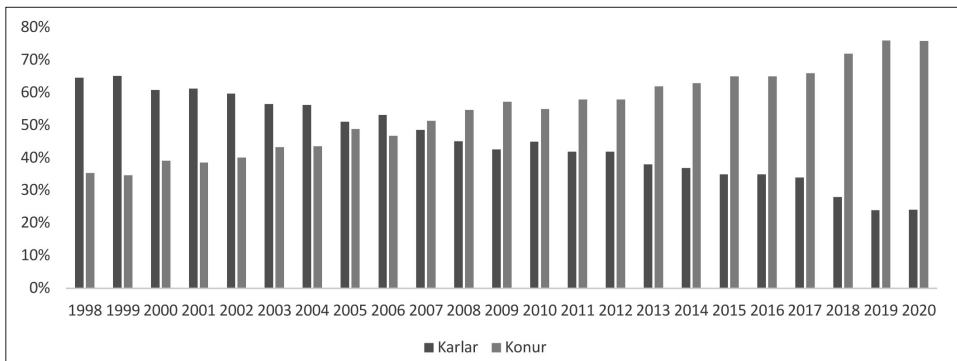

Talsverðar breytingar urðu á fjölda skóla og stærð þeirra á tímabilinu. Árið 1998 voru 194 skólar starfandi en þar af voru átta skólar með sjö starfsmenn eða færri þar sem ekki var starfandi skólastjóri samkvæmt gögnum Hagstofunnar. Árið 2020 voru skólarnir 173. Ef skoðaðir eru þeir skólar þar sem skólastjórar voru starfandi má sjá breytinguna á mynd 2 milli upphafs og loka tímabilsins (þæði árin er einum skóla sleppt þar sem ekki fengust upplýsingar um stærð hans). Skólum fækkaði á landsvísu um 13. Litlum skólum fækkaði um 22, meðalstórum um tvo en stórum skólum fjölgaði um 11. Á landsbyggðinni fækkaði skólum um 31 en skólum fjölgaði á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur um 12 og sex í Reykjavík.

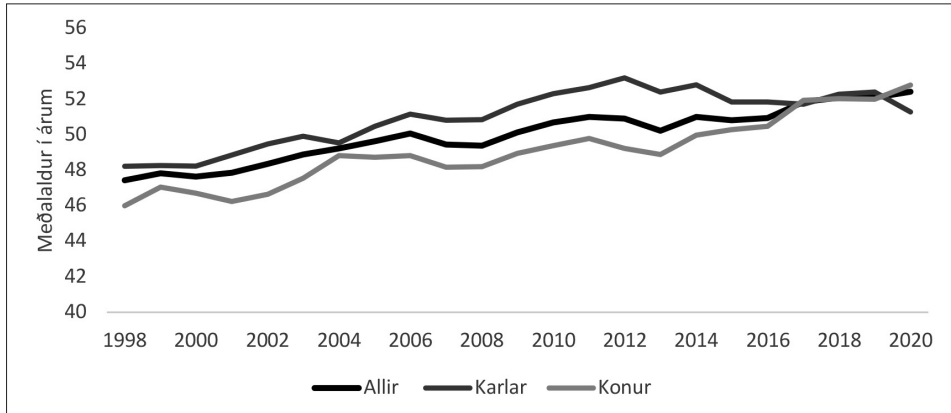
Mynd 2. Fjöldi skóla 1998 og 2020

Fjöldi skólastjóra, kyn og aldur

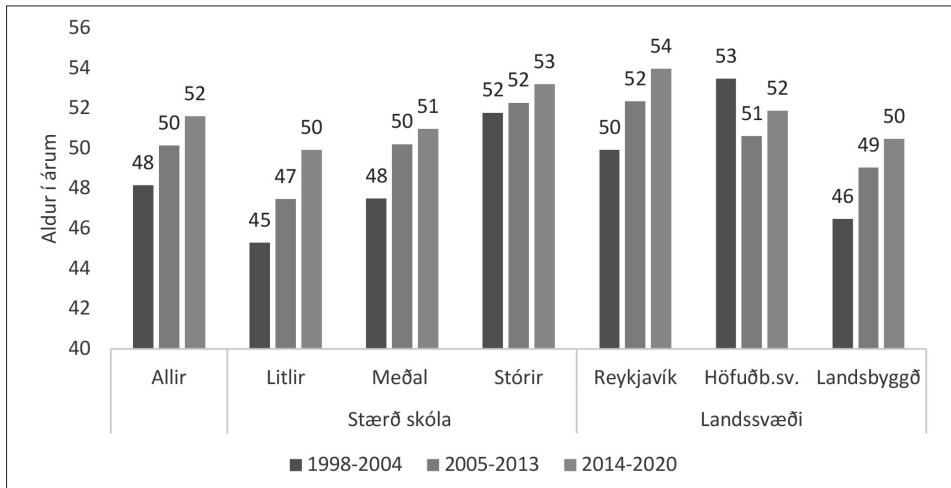
Af 661 skólastjóra á árunum 1998 til 2020 voru karlar 257 (39%) en konur 404 (61%). Á tímabilinu urðu miklar breytingar hvað varðar kynjahlutfall, þannig voru 65% skólastjóra árið 1998 karlar en 24% árið 2020. Þessa þróun má sjá á mynd 3, en frá árinu 2007 hefur meirihluti skólastjóra verið konur.

Mynd 3. Hlutfall skólastjóra í grunnskólum 1998–2020 eftir kyni

Meðalaldur skólastjóra hefur hækkað á tímabilinu, var 47,4 ár árið 1998 en er kominn í 52,4 ár árið 2020. Fram til 2017 voru kvenskólastjórar yngri en karlskólastjórar en eftir það munar litlu í aldri á hópnum. Sjá nánar mynd 4.

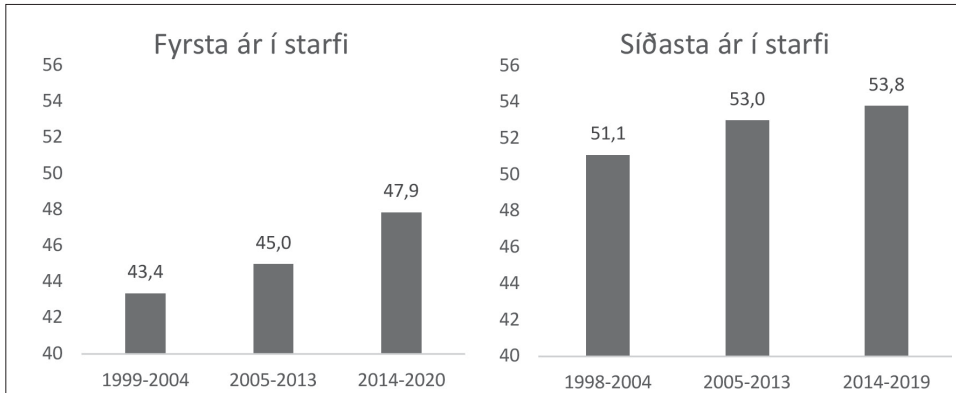
Mynd 4. Meðalaldur skólastjóra eftir ári og kyni

Þessi þróun sést einnig á mynd 5 en þar er meðalaldur sýndur eftir tímabilum: tímabil eitt 1998 til 2004, tímabil tvö 2005 til 2013 og tímabil þrjú 2014 til 2020. Á tímabili eitt voru skólastjórar að meðaltali 48 ára gamlir, á tímabili tvö tveimur árum eldri og á síðasta tímabilinu fjórum árum eldri. Eftir því sem skólar voru stærri var tilhneigingin að skólastjórar væru eldri. Meðalaldur skólastjóra í stærstu skólunum hefur ekki breyst nema um eitt ár ef miðað er við tímabil eitt og þrjú en þeir eru að meðaltali fimm árum eldri seinna tímabilið í litlum skólum og þremur árum eldri í meðalstórum skólum. Í Reykjavík og á landsbyggðinni hækkar meðalaldur skólastjóra þegar líður á en á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur var meðalaldur nokkuð svipaður öll tímabilin (sjá nánar mynd 5).

Mynd 5. Meðalaldur skólastjóra eftir tímabilum, stærð skóla og svæðum

Ef skoðaður er meðalaldur skólastjóra þegar þeir hefja störf og þegar þeir láta af störfum sést að skólastjórar sem hefja störf á tímabilinu 2014 til 2020 voru að meðaltali 4,5 árum eldri en þeir sem hófu störf 1999 til 2004. Munur á meðalaldri þegar þeir hættu störfum á þessum tímabilum var 2,7 ár (sjá nánar mynd 6).

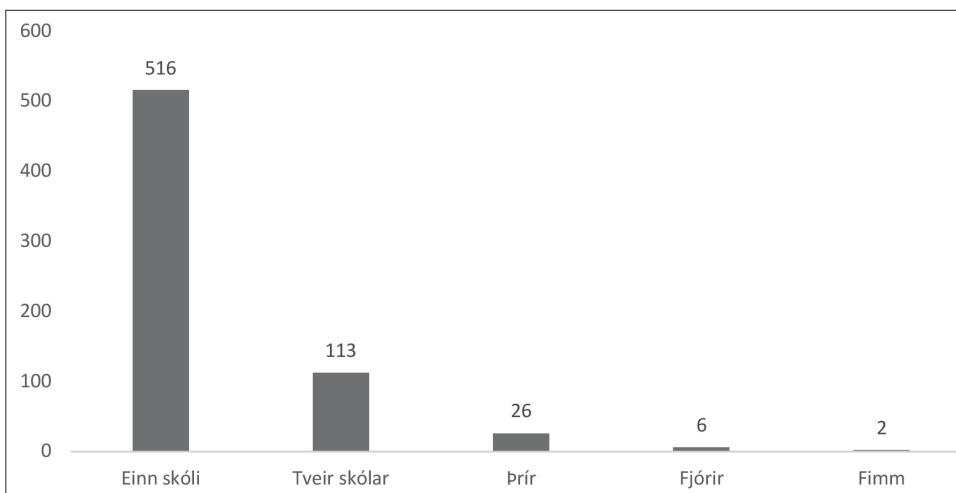
Mynd 6. Meðalaldur skólastjóra þegar þeir hefja störf og hættu störfum

Starfstími og fjöldi skóla

Af mynd 7 má ráða að langstærsti hópur skólastjóranna stýrði einum skóla, eða 78% af heildarhópnum. Um 17% þeirra, eða 113, stýrðu tveimur skólum, 4% þremur skólum og 1% stýrði fleiri en þremur skólum. Að meðaltali stýrðu skólastjórnarnir 1,28 skólum á þessu tímabili.

Mynd 7. Fjöldi skóla sem skólastjórnarnir hafa stýrt

Ef skoðaður var allur hópurinn (661) störfuðu 138 skólastjórar einungis í eitt ár, eða um fimmtungur alls hópsins. Sé horft á þá sem hófu störf eftir 1998 og luku starfsferli sínum á tímabilinu, það er fyrir árið 2020, voru 102, eða þriðjungur þess hóps, í starfi í aðeins eitt ár og voru það oft á tíðum einstaklingar sem störfuðu áður sem kennarar, deildarstjórar eða aðstoðarskólastjórar í sama skóla og sneru til baka í fyrra starf.

Tafla 2. Meðalstarfstími skólastjóra eftir hópum

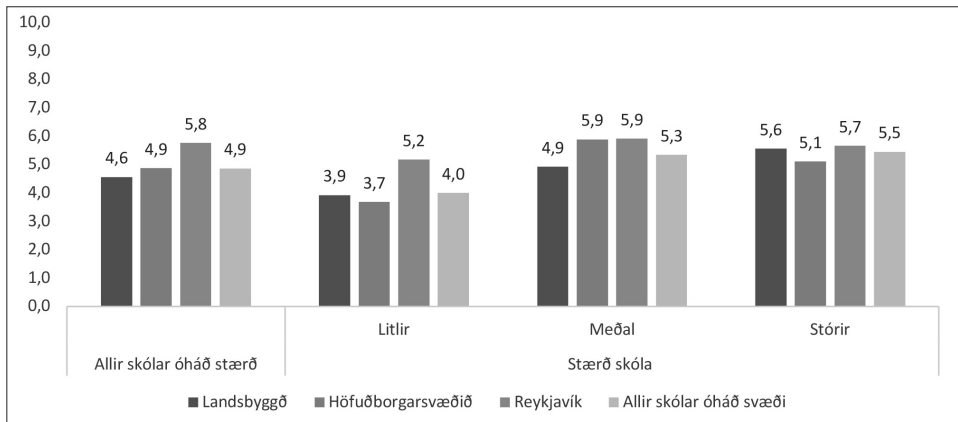
	Skóli, meðalstarfstími ¹				
	N	Skóli 1	Skóli 2	Skóli 3	Heild
Stýrðu einum skóla					
Luku starfsferli (ekki í starfi 1998 og hættir 2020)	262	3,52	-	-	3,52
Í starfi allan tímamann (í starfi 1998 og 2020)	5	21,80	-	-	21,80
Enn í starfi (byrjuðu eftir 1998 og í starfi 2020)	120	5,42	-	-	5,42
Hættir (í starfi 1998 en hættir 2020)	129	7,02	-	-	7,02
Karlar	193	6,15	-	-	6,15
Konur	323	4,33	-	-	4,33
Allir	516	5,01	-	-	5,01
Stýrðu tveimur eða fleiri skólum					
Luku starfsferli (ekki í starfi 1998 og hættir 2020)	47	3,02	4,43	2,6	8,06
Í starfi allan tímamann (í starfi 1998 og 2020)	8	6,75	8,75	*	18,88
Enn í starfi (byrjuðu eftir 1998 og í starfi 2020)	39	3,92	5,49	7,67	11,28
Hættir (í starfi 1998 en hættir 2020)	51	4,11	5,51	4,31	11,12
Karlar	64	4,17	5,64	4,17	11,16
Konur	81	3,79	5,09	5,87	10,16
Allir sem stýrðu tveimur eða fleiri skólum	145	3,96	5,33	4,97	10,6
Allir karlar	257	5,66	5,64	4,17	7,40
Allar konur	404	4,22	5,09	5,87	5,50
Heildarhópurinn	661	4,78	5,33	4,97	6,2

*Meðaltali sleppt því færri en fimm einstaklingar eru í hópnum.

1 Ekki er birtur meðalstarfstími fyrir skóla 4 og 5 þar sem fáir skólastjórar höfðu unnið í fleiri en þremur skólum.

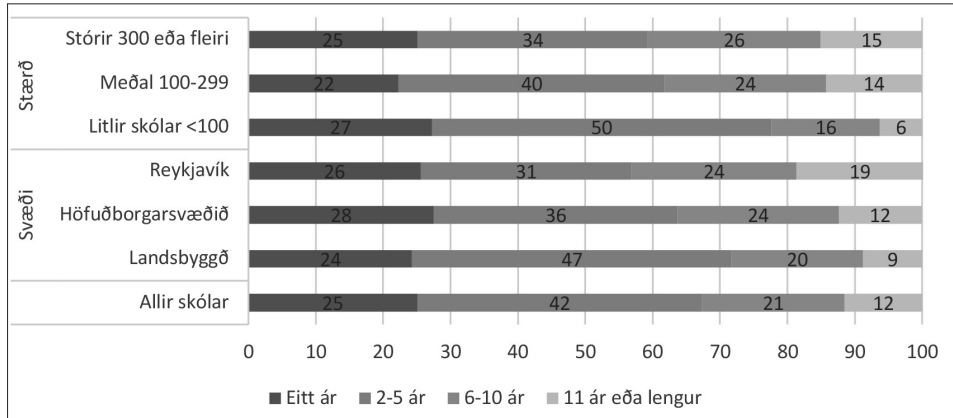
Að meðaltali höfðu skólustjórnarnir starfað í 6,2 ár á tímabilinu 1998 til 2020, karlar í 7,4 ár en konur í 5,5 ár (sjá töflu 2). Þeir sem stýrðu aðeins einum skóla höfðu starfað í 5,01 ár að meðaltali en sé þeim sleppt sem störfuðu aðeins í eitt ár er meðaltalið 6,47 ár. Þeir sem höfðu flutt sig á milli skóla störfuðu að meðaltali í 10,6 ár. Þrettán einstaklingar voru í starfi bæði í upphafi og lok tímabilsins, fimm þeirra höfðu stýrt einum skóla og var meðalstarfsaldur þeirra 21,8 ár en átta höfðu flutt sig milli skóla og var meðalstarfsaldur þeirra 18,88 ár. Nánast allir þessir skólustjórnar höfðu tekið sér hlé frá störfum um tíma, líklega vegna námsleyfa, veikinda eða fæðingarorlofs. Ef aðeins er horft til þeirra sem luku starfsferli sínum á tímabilinu var meðalstarfstími þeirra sem stýrðu einum skóla 3,52 ár en hjá þeim sem stýrðu fleiri en einum skóla var meðalheildarstarfstími 8,06 ár.

Mynd 8. Meðalstarfstími í skólum eftir stærð og svæðum

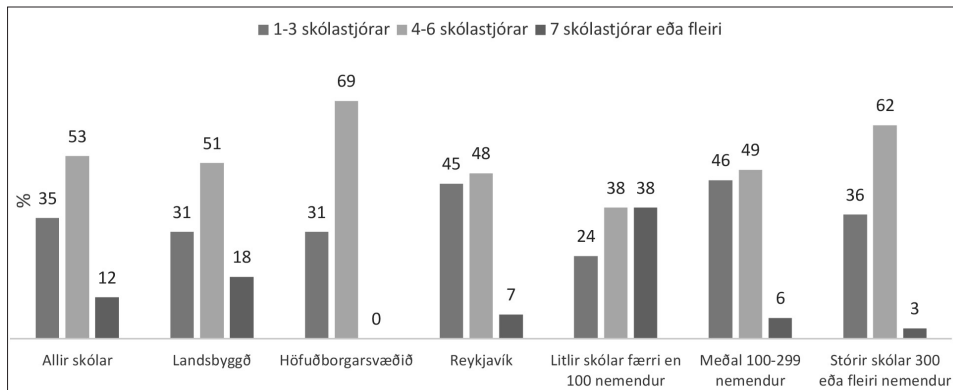

Á mynd 8 sést meðalstarfstími í skólum eftir stærð og svæðum. Alls höfðu skólustjórnarnir skráða 848 starfsferla, það er hefði skólustjóri starfað í einum skóla var um einn starfsferil að ræða, í tveimur um tvo o.s.frv. Meðallengd starfsferlanna var 4,9 ár og var hún mest í stórum skólum, 5,5 ár en minnst í litlum skólum, 4,0 ár. Meðalstarfstími í skólum í Reykjavík var lengstur, 5,8 ár, en stytur, 4,6 ár, á landsbyggðinni. Einnig sést á myndinni að meðalstarfstími í stórum skólum er nánast sá sami í Reykjavík og á landsbyggðinni en örlítið styttri á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur.

En meðaltal segir ekki allt um starfstíma og á mynd 9 sést hlutfall skólustjóra út frá starfstíma flokkuðum í tímabil. Í fjórðungi starfsferla voru skólustjórnar í starfi aðeins eitt ár. Í um 12% starfsferla voru skólustjórnar í starfi í sama skólanum í 11 ár eða lengur. Í Reykjavík var þetta í 19% tilvika en 9% á landsbyggðinni. Í um 14–15% tilvika var starfstími þetta langur í meðalstórum eða stórum skólum en 6% tilvika í litlum skólum. Um 77% starfsferla í litlum skólum voru 5 ár eða færri, 62% í meðalstórum skólum og 59% í stórum skólum. Munurinn er fyrst og fremst tilkominn vegna hás hlutfalls, eða 50%, sem stýrir litlum skólum í 2 til 5 ár.

Mynd 9. Starfstími skólastjóra eftir stærð skóla og svæðum

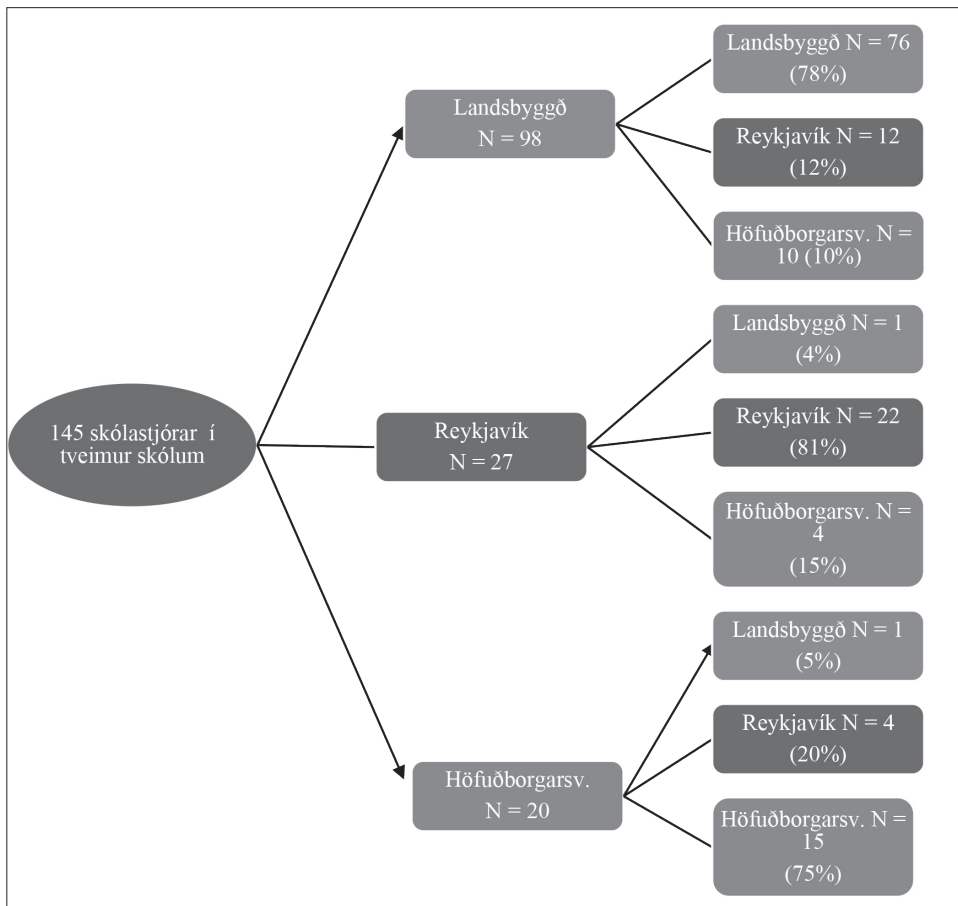
Á tímabilinu 1998 til 2020 hafa 114 skólar starfað allt tímabilið. Að meðaltali hafa verið 4,32 skólastjórar í hverjum þessara skóla en mikill munur var á milli skóla á fjölda skólastjóra sem þar höfðu starfað. Þó niðurstöður bendi almennt til nokkurs stöðugleika skólastjóranna í starfi voru á því undantekningar, eins og sjá má á mynd 9. Í 12% skólanna sem starfað hafa allan tímann, 1998 til 2020, hafa skólastjórar verið sjö eða fleiri, í rúmlega helmingi hafa skólastjórar verið á bilinu 4–6 og í 35% skólanna hafa þeir verið þrjár eða færri. Algengara var að skólastjórar hefðu verið sjö eða fleiri í landsbyggðarskólum og átti það við um 18% þeirra. Einnig höfðu verið sjö eða fleiri skólastjórar í 38% lítilla skóla en þetta margir skólastjórar höfðu aðeins verið í 3% stórra skóla (sjá nánar mynd 10).

Mynd 10. Fjöldi skólastjóra sem stýrðu þeim skólum sem starfandi voru allt tímabilið

Flutningur milli skóla eftir svæðum og stærð skóla

Á mynd 11 sést flutningur skólastjóra á milli svæða þegar þeir tóku við skóla tvö á starfsferlinum. Af 98 skólastjórum sem hófu störf á landsbyggðinni fluttu 78% sig í annan skóla á landsbyggðinni. Af þeim 27 sem hófu störf í Reykjavík flutti 81% sig í annan skóla í Reykjavík og af þeim 20 sem hófu störf í skóla á höfuðborgarsvæðinu utan Reykjavíkur fluttu 75% sig í annan skóla á sama svæði. Það var því langalgengast að skólastjórar flyttu sig til á sama svæði og þeir voru á áður.

Mynd 11. Flutningur skólastjóra á milli svæða

Hafa skal í huga að mun fleiri skólar voru á landsbyggðinni en í Reykjavík og á höfuðborgarsvæðinu og því eru miklu fleiri skólastjórar á landsbyggðinni en á hinum svæðunum. Skoða mætti þessar niðurstöður í mynd 11 út frá því hvar annar skóli var staðsettur. Þannig var annar skóli hjá 78 á landsbyggðinni og komu 97% (76 af 78) þeirra skólastjóra úr öðrum landsbyggðarskóla, í Reykjavík var annar skóli hjá 38 og kom 51% úr öðrum Reykjavíkur-

skóla (22 af 38) en um þriðjungur úr landsbyggðarskóla og loks var annar skóli hjá 29 á höfuðborgarsvæðinu og komu 52% (15 af 29) úr öðrum skóla á sama svæði en 34% úr landsbyggðarskóla.

En skólastjórar geta líka flutt sig úr litlum skólum í stærri eða öfugt. Um 44% þeirra sem fyrst stýrðu litlum skóla fluttu sig þaðan í lítinn skóla en 34% í meðalstóran eða stóran skóla. Aðrir fóru í skóla sem voru misstórir eftir árum. Af þeim sem voru í meðalstórum skólum fór 81% í annan meðalstóran skóla og 75% þeirra sem höfðu verið í stórum skóla fóru í annan stóran skóla. Niðurstaðan var því að skólastjórar halda sig yfirleitt á svipuðum svæðum og í álíka stórum skólum.

UMRÆÐA

Starfsmannavelta meðal skólastjóra grunnskóla hefur lítið verið rannsökuð hér á landi en aðgengi að gögnum frá Hagstofu Íslands skapar forsendur til að skoða starfsferil þeirra á því tímabili sem gögnin ná til, eða frá 1998. Tilfærsla á rekstri grunnskóla til sveitarfélaga átti sér stað með lögum frá 1995 og því hefði samanburður á starfsmannaveltu fyrir og eftir yfirfærslu grunnskólans verið áhugaverður hefðu þau gögn legið fyrir. Þá eru ýmsar upplýsingar um skólastjórnendur og skólastarf ekki gerðar aðgengilegar rannsakendum á grundvelli persónuverndar og takmarkar það greiningu og úrvinnslu gagna. Rannsóknir á þessu sviði byggjast að öllu jöfnu ekki á formlegum gögnum fyrir landsvæði í heild eins og hér um ræðir, heldur frekar gögnum af afmörkuðum svæðum og upplýsingum úr könnunum ýmiss konar (Rangel, 2018; Thelin, 2020) en það gefur þessari rannsókn ákveðna sérstöðu.

Meginniðurstöður rannsóknarinnar eru þær að talsverður stöðugleiki einkennir störf skólastjóra í grunnskólum á tímabilinu 1998 til 2020. Þeir störfuðu að meðaltali nokkuð lengi í sama skóla, eða tæplega fimm ár, og heildarstarfstími þeirra sem skólastjóra var 6,2 ár en aðeins riflega fimmtungur skólastjóra stýrði fleiri en einum skóla á þessu tímabili. Hafa verður í huga þegar niðurstöður eru túlkaðar að þær vanmeta þann tíma sem skólastjórar starfa á hverjum stað því sumir hafa ekki lokið starfsferli sínum og aðrir hafa án efa unnið sem skólastjórar fyrir upphaf tímabilsins sem skoðað er. Tilfærslur skólastjóra milli skóla hér á landi verða að teljast litlar í samanburði við fyrirliiggjandi upplýsingar um starfsmannaveltu í Bandaríkjunum og Svíþjóð. Rangel (2018) segir að á tímabilinu 2011–2012 hafi um 6% skólastjóra í Bandaríkjunum fært sig til milli skóla og 12% hætt störfum og að 1995–2001 hafi um 30% skólastjóra í Texas hætt í viðkomandi skóla eftir eitt ár. Thelin (2020) segir að á grundvelli gagna frá TALIS 2013 hafi um fjórðungur skólastjóra í Svíþjóð árin 2013–2014 fært sig til milli skóla.

Nærri fimmtungur stýrði skóla í aðeins eitt ár og voru þeir líklega margir að sinna afleysingum vegna skólastjóra sem tóku sér árshlé af ýmsum ástæðum, til að mynda vegna námshlés, fæðingarorlofs eða veikinda. Upplýsingar um starfstíma þeirra 516 sem störfuðu í einum skóla er mikilvægt að skoða í þessu ljósi en meðalstarfstími hópsins var um fimm ár. Væri hópurinn sem starfaði í eitt ár undanskilinn lengdist meðalstarfstími um nærri eitt og hálf ár. Niðurstöður þessarar rannsóknar eru því svipaðar niðurstöðum Thelin (2020) sem segir að í Svíþjóð hafi skólastjórar 1980 til 2017 starfað hjá sama sveitar-

félagi í um sjö ár að meðaltali. Til samanburðar má ætla að starfstími þeirra sem hafa starfað í einum skóla sé mun lægri í Bandaríkjunum, en samkvæmt Pritchard (2019) lætur um fjórðungur skólastjóra af störfum ár hvert og um helmingur nýrra skólastjóra hættir eftir um þrjú ár í starfi.

Á tímabilinu 1998 til 2020 starfaði 261 grunnskóli í skemmri eða lengri tíma. Fjöldi skóla breyttist talsvert og skýrist það að mestu af því að fámennum skólum á landsbyggðinni fækkaði; litlum og meðalstórum skólum fækkaði til að mynda um þriðjung frá upphafi til loka tímabilsins. Þarna má greina áhrif af þeim hvata sem sveitarfélög höfðu til að fækka fámennum skólum til að draga úr rekstrarkostnaði, en hann er umtalsvert meiri í fámennum en fjölmennum skólum (Samband íslenskra sveitarfélaga, e.d.). Fækkun skóla ýtir undir tilfærslu í starfi og styttrir meðalstarfstíma í hverjum skóla því ef skóli er lagður niður lætur viðkomandi skólastjóri af störfum eða sækir um á nýjum stað.

Niðurstöður þessarar rannsóknar sýna að meðalstarfstími karla var lengri en kvenna, til að mynda höfðu karlar sem stýrt höfðu einum skóla nálægt tveimur árum lengri starfsferil en konur. Karlar sem stýrt höfðu fleiri en einum skóla höfðu að meðaltali unnið ári lengur en konur. Hér er því um nokkurn mun á hreyfanleika (e. mobility) kynjanna að ræða þar sem karlmenn sitja lengur í hverjum skóla en konur, en það er ekki í samræmi við niðurstöður Rangel (2018) sem sagði kynferði ekki tengjast tilfærslum skólastjóra. Árið 1998 voru karlar 65% skólastjóra í íslenskum grunnskólum en 24% árið 2020 og breyttist kynjahlutfall skólastjóranna því umtalsvert á tímabilinu. Samsetning hópsins getur haft áhrif hér á landi þar sem fæðingarorlof er mun rýmra hér en í Bandaríkjunum, sem var eina OECD-ríkið í úttekt þar sem ekkert launað fæðingarorlof var í boði (Wong o.fl., 2020) og þó fæðingarorlofsréttur sé nú formlega jafn hjá körlum og konum var það ekki svo allt tímabilið. Einhver þarf að hlaupa í skarðið þegar skólastjóri fer í fæðingarorlof og sá sem leysir af er síðan skráður sem starfandi skólastjóri meðan á því stendur, oft í um eitt ár.

Meðalaldur skólastjóra hefur tekið breytingum á tímabilinu sem hér er til skoðunar og hefur hækkað bæði hjá körlum og konum. Ekki er hægt að sjá að neinn verulegur munur sé á meðalaldri skólastjóra í stórum skólum frá fyrsta þriðjungi tímabilsins til síðasta þriðjungs en hann hækkar um fimm ár í litlum skólum og um ár í meðalstórum skólum. Skólastjórar eru einnig að meðaltali 4,5 árum eldri þegar þeir hefja störf á síðasta þriðjungi tímabilsins en á fyrsta þriðjungi. Þetta gefur vísbendingar um að reyndari einstaklingar gegni störfum skólastjóra þegar nær dregur í tíma. Samkvæmt Rangel (2018) gefa rannsóknir á reynslu í starfi ekki einhlítar vísbendingar um áhrif, en svo virðist sem þeir sem búa yfir mikilli reynslu færi sig síður til en þeir reynsluminni.

Starfstími endurspeglar starfsmannaveltu og var meðalstarfstími skólastjóra eftir landsvæðum og stærð skóla nokkuð mismunandi, lengstur 5,8 ár í Reykjavík en stystur 4,6 ár á landsbyggðinni. Skólastjórar starfa styst í litlum skólum, eða í 4 ár að meðaltali, en eru einu og hálfu ári lengur í starfi í stærstu skólunum. Munurinn á meðalstarfstíma á landsbyggðinni og í Reykjavík er því fyrst og fremst tilkominn vegna styttri meðalstarfstíma skólastjóra í litlum skólum, sem eru hlutfallslega flestir á landsbyggðinni. Þessar niðurstöður ber að sama brunn og Rangel dregur upp mynd af, að það dragi úr tilfærslum skólastjóra með aukinni stærð skóla og að almennt séu minni líkur á tilfærslum meðal skólastjóra í skólum í þéttbýli. Það sama má segja um niðurstöður Thelin (2020) sem segir

flestar tilfærslur hafi verið í sveitarfélögum í dreifbýli (e. rural areas). Sama mynstur sést ef skoðaðar er fjöldi skólastjóra sem starfað hefur í þeim 114 skólum sem störfuðu allt tímabilið. Mikill munur kemur hér fram milli svæða og eftir stærð skóla. Sjö skólastjórar eða fleiri á tímabilinu á við um 18% skóla á landsbyggðinni, enga skóla á höfuðborgarsvæðinu og 7% skóla í Reykjavík. Þessi tíðu skipti voru í 38% lítilla skóla en 6% meðalstórra og 3% stórra skóla. Starfsmannavelta virðist því vera umtalsvert meiri í litlum skólum, sem eru langflestir á landsbyggðinni, en stærri skólum í Reykjavík og á höfuðborgarsvæðinu. Það má því segja að mikill óstöðugleiki sé í fámennum skólum á landsbyggðinni en ekki er hægt að segja til um hvort starfsmannavelta í ákveðnum skólum sé viðvarandi mikil (e. chronic) eða óstöðug og sveiflukennnd, sbr. Holme o.fl. (2018).

Velta má fyrir sér hvort vinnuaðstæður séu þær sömu í litlum skólum á landsbyggðinni og í stærri skólum í Reykjavík og nágrenni, en Arvidsson o.fl. (2021), Rangel (2018) og Yan (2020) benda á að góðar vinnuaðstæður og góð tengsl milli skólastjóra og fræðsluyfirvalda dragi úr stafsmannaveltu. Þá má minna á að stuðningur við grunnskólastjóra er ekki mikill hér á landi að mati skólastjóra og vísbendingar eru um kulnun meðal þeirra (Gerður Ólína Steinþórsdóttir o.fl., 2015; Sigurbjörg Róbertsdóttir o.fl., 2019). Stuðningur er þó mismunandi eftir landsvæðum og mun meiri líkur á faglegum stuðningi í stórum sveitarfélögum (Anna Kristín Sigurðardóttir, Gerður G. Óskarsdóttir o.fl., 2022). Samkvæmt Birnu Maríu Svanbjörnsdóttur o.fl. (2021) og Sigríði Margréti Sigurðardóttur o.fl. (2022) er geta sveitarfélaga til að sinna þjónustu við skóla talsvert mismunandi og veita sum minni sveitarfélög litla sem enga skipulega skólajónustu. Vinnuaðstæður og stuðningur eru atriði sem e.t.v. hafa áhrif á starfstíma skólastjóra í fámennum skólum í dreifbýli, en þar var starfstími þeirra hvað stytur.

Þó stöðugleiki sé talsverður meðal skólastjóra eiga sér alltaf stað einhverjar tilfærslur. Niðurstöður sýna að skólastjórar voru oftast að færa sig á milli skóla á sama svæði. Þannig voru um þrjú af hverjum fjórum skólastjórum á sama svæði í skóla tvö. Aftur á móti blasir við nokkuð önnur mynd ef tekið ert tillit til þess að skólar á landsbyggðinni eru mun fleiri en í Reykjavík og á höfuðborgarsvæðinu. Þannig eru nánast engar líkur ef skólinn er á landsbyggðinni að nýr skólastjóri sem áður hefur stýrt skóla hafi starfsreynslu af höfuðborgarsvæðinu eða úr Reykjavík. Ef skólinn er aftur á móti í Reykjavík eða á höfuðborgarsvæðinu og reyndur skólastjóri kemur til starfa eru um þriðjungslíkur á að hann hafi áður starfað í landsbyggðarskóla. Það sem hefur verið talið svo algengt, að sækjast eftir stöðu skólastjóra í litlum skóla úti á landi í nokkur ár og færa sig svo til Reykjavíkur og nágrennis, á því talsverða stoð í raunveruleikanum.

Minnt skal á að starfsmannavelta er meiri í skólum í umhverfi þar sem efnahagsskilyrði eru bág, mikið um vandamál ýmiss konar og árangur er slakur (Rangel, 2018), en rannsóknir benda almennt til þess að mikil starfsmannavelta hafi neikvæð áhrif á skólastarf (Grissom o.fl., 2021, xvi–xvii). Hargreaves og Fink (2006) benda á að mikilvægar áherslur og verkefni geti fallið milli stafs og hurðar verði ekki samfella í þeirri forystu sem var til staðar við mannabreytingar. Skólastjóarskipti verða að mati Lee (2015) að vera vel ígrunduð og það má ekki vera tilviljunum háð hvort nýr skólastjóri hafi til að bera næga reynslu og þekkingu og leggi áherslu á það sem best henti á viðkomandi stað. Ferlið við ráðningu skólastjóra skiptir máli, svo sem að hæfir einstaklingar séu hvattir til að sækja um og við

valið sé tekið mið af þörfum skóla. Frekari rannsóknir á þessu sviði eru því æskilegar, það er hvaða ástæður liggja til grundvallar því að skólastjórar færi sig til milli skóla, láti af störfum eða starfi lengi í sama skóla.

Þrátt fyrir að niðurstöður þessarar rannsóknar bendi til nokkurs stöðugleika í starfi meðal grunnskólastjóra er nauðsynlegt að tryggja starfsaðstæður sem erlendar rannsóknir hafa sýnt að tengjast stöðugleika (Arvidsson o.fl., 2021; Rangel, 2018; Yan, 2020). Huga þarf sérstaklega að stöðu skólastjóra í litlum skólum og tryggja áfram gott aðgengi að menntun, en samkvæmt Rangel (2018) vex stöðugleiki með aukinni menntun skólastjóra.

HEIMILDIR

- Anna Kristín Sigurðardóttir, Börkur Hansen, Gerður G. Óskarsdóttir, Ingvar Sigurgeirsson, Sigríður Margrét Sigurðardóttir og Þorsteinn Sæberg. (2022). Grunnskólinn hjá sveitarfélögum í 25 ár: Ávinningur og áskoranir. *Skólaþræðir – Tímarit samtaka skólafólks um skólaþróun*. https://skolathraedir.is/2022/04/19/flutningur_grunnskolan_25_ar/
- Anna Kristín Sigurðardóttir, Gerður G. Óskarsdóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir, Ingunn Gísladóttir og Steinunn Stefánsdóttir. (2022). *Sérrit Netlu 2022 – Menntaumbætur og afdrif þeirra: Fyrstu tíu ár heildstæðrar þjónustu og reksturs grunnskóla hjá Reykjavíkurborg 1996–2005*. https://netla.hi.is/serrit/2022/menntaumbaetur_afdrif_teirra/01.pdf
- Arvidsson, I., Leo, U., Oudin, A., Nilsson, K., Håkansson, C., Österberg, K. og Persson, R. (2021). Should I stay or should I go? Associations between occupational factors, signs of exhaustion, and the intention to change workplace among Swedish principals. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(10), 5376. <https://doi.org/10.3390/ijerph18105376>
- Béteille, T., Kalogrides, D. og Loeb, S. (2011). *Stepping stones: Principal career paths and school outcomes*. CALDER Working Paper no. 58. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED529253.pdf>
- Birna María Svanbjörnsdóttir, Sigríður Margrét Sigurðardóttir, Trausti Þorsteinsson, Hermína Gunnþórsdóttir og Jórunn Elíadóttir (2021). Skólaþjónusta sveitarfélaga: Starfsþróun og skólar sem faglegar stofnanir. *Tímarit um uppeldi og menntun*, 30(2), 3–27. <https://doi.org/10.24270/tuuom.2021.30.5>
- Börkur Hansen. (2021). Stöðugleiki skólastjóra í starfi í grunnskólum á Íslandi. *Skólaþræðir – Tímarit samtaka áhugafólks um skólaþróun*. <https://skolathraedir.is/2021/03/26/stodugleiki-skolastjora-i-starfi-i-grunnskolum-a-islandi/>
- Börkur Hansen og Ólafur H. Jóhannsson. (2010). *Allt í öllu: Hlutverk fræðslustjóra 1975–1996*. Háskólaútgáfan.
- Börkur Hansen, Ólafur H. Jóhannsson og Steinunn Helga Lárusdóttir. (2008). Breytingar á hlutverkiskólastjóra í grunnskólum: Kröfur, mótsagnir og togstreita. *Uppeldi og menntun*, 17(2), 87–104. <https://timarit.is/page/5016556#page/n86/mode/2up>
- Börkur Hansen og Steinunn Helga Lárusdóttir. (2018). Grunnskólastjórar á öndverðri 21. öld: Hlutverk og gildi. *Tímarit um uppeldi og menntun*, 27(2), 111–133. <https://doi.org/10.24270/tuuom.2018.27.6>

- Börkur Hansen og Steinunn Helga Lárusdóttir. (2019). Forysta sem samstarfsverkefni: Áhersla skólastjóra á valddreifingu og samstarf. *Netla – Vefritarrit um uppeldi og menntun*. <https://netla.hi.is/greinar/2019/ryn/14.pdf>
- Gerður Ólína Steinþórsdóttir, Amalía Björnsdóttir og Börkur Hansen. (2015). Grunn- og leikskólastjórar á Íslandi: Kulnun í starfi. *Uppeldi og menntun*, 24(2), 33–54. <https://timarit.is/page/6370662#page/n53/mode/2up>
- Grissom, J. A., Egalite, A. J. og Lindsay, C. A. (2021). *How principals affect students and schools: A systematic synthesis of two decades of research*. The Wallace Foundation. <http://www.wallacefoundation.org/principalsynthesis>
- Guðrún Helga Jónsdóttir. (2013). *Rekstur grunnskóla: Samanburður á rekstri og forystu í sjálfstætt starfandi og opinberum grunnskólum* [meistararitgerð, Háskóli Íslands]. Skemman. <http://hdl.handle.net/1946/16881>
- Hagstofa Íslands. (e.d.-a). *Grunnskólanemendur eftir bekkjum og skóla 2001–2022*. https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag__skolamal__2_grunnskola-stig__0_gsNemendur/SKO02102.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-b). *Mannfjöldi eftir kyni, aldri og sveitarfélögum 1998–2023 – Sveitarfélagaskipan hvers árs*. https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar__mannfjoldi__2_byggdir__sveitarfelog/MAN02001.px
- Hargreaves, A. og Fink, D. (2006). *Sustainable leadership*. Jossey-Bass.
- Henry, G. T. og Harbatkin, E. (2019). *Turnover at the top: Estimating the effects of principal turnover on student, teacher, and school outcomes*. Annenberg Institute at Brown University. <https://doi.org/10.26300/c7m1-bb67>
- Holme, J. J., Jabbar, H., Germain, E. og Dinning, J. (2018). Rethinking teacher turnover: Longitudinal measures of instability in schools. *Educational Researcher*, 47(1), 62–75. <https://doi.org/10.3102/0013189X17735813>
- Kaplan, L. S. og Owings, W. A. (2015). *Introduction to the principalship. Theory to practice*. Routledge.
- Lee, L. C. (2015). School performance trajectories and the challenges for principal succession. *Journal of Educational Administration*, 53(2), 262–286. <https://doi.org/10.1108/JEA-12-2012-0139>
- Lög um grunnskóla, nr. 63/1974.
- Lög um grunnskóla, nr. 66/1995.
- Lög um grunnskóla, nr. 91/2008.
- Menntamálaráðuneytið. (1991). *Til nýrrar aldar. Framkvæmdaáætlun menntamálaráðuneytisins í skólamálaum til ársins 2000*.
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2013). *Aðalnámskrá grunnskóla 2011: Almennur hluti. Greinasvið 2013* [2. útgáfa með breytingum].
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2014). *Skýrsla mennta- og menningarmálaráðherra til Alþingis um framkvæmd skólastarfs í grunnskólum skólaárin 2007–2008, 2008–2009 og 2009–2010*.
- Moos, L., Johansson, O. og Day, C. (2011). Introduction to the international successful school principalship project. Í L. Moos, O. Johansson og C. Day (ritstjórar), *How school principals sustain success over time: International perspectives* (bls. 1–14). Springer.

- Ólafur H. Jóhannsson. (2011). *Stjórnendanám við Kennaraháskóla Íslands/Menntavísindasvið Háskóla Íslands*. Háskólaútgáfan.
- Pendola, A. og Fuller, E. J. (2021). Adapt or abandon: Democratic shocks and principal turnover. *Leadership and Policy in Schools, 20*(4), 704–726. <https://doi.org/10.1080/15700763.2020.1759650>
- Pritchard, T. N. (2019). *Institutional and non-institutional factors that lead to principal retention in urban school districts* [doktorsritgerð, Bowie State University, Maryland, BNA]. http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:dissertation&res_dat=xri:pqm&rft_dat=xri:pqdiss:13884951
- Rangel, V. S. (2018). A review of the literature on principal turnover. *Review of Educational Research, 88*(1), 87–124. <https://doi.org/10.3102/0034654317743197>
- Sambandíslenskrasveitarfélagi (e.d.). *Reksturleik-oggrunnskóla*. <https://www.samband.is/verkefni/fjarmal/talnaefni/rekstur-leik-og-grunnskola/>
- Seashore-Louis, K., Leithwood, K., Wahlstrom, K. L. og Anderson, S. E. (2010). *Investigating the links to improved student learning: Final report of research findings*. <http://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/school-leadership/key-research/Documents/Investigating-the-Links-to-Improved-Student-Learning.pdf>
- Sigríður Margrét Sigurðardóttir, Anna Kristín Sigurðardóttir, Börkur Hansen, Kjartan Ólafsson og Rúnar Sigþórsson. (2022). Educational leadership regarding municipal school support services in Iceland. *Educational Management Administration & Leadership, 1–21*. <https://doi.org/10.1177/17411432221076251>
- Sigurbjörg Róbertsdóttir, Börkur Hansen og Amalía Björnsdóttir. (2019). Stuðningur við skólustjóra í grunnskólum: Staða og væntingar. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. <https://netla.hi.is/greinar/2019/ryn/16.pdf>
- Thelin, K. (2020). Principal turnover: When is it a problem and for whom? Mapping out variations within the Swedish case. *Research in Educational Administration & Leadership, 5*(2), 417–452. <https://doi.org/10.30828/real/2020.2.4>
- Trausti Þorsteinsson og Amalía Björnsdóttir. (2016). Stjórnun og fagleg forysta í grunnskólum. *Stjórnmal og stjórnsýsla, 12*(2), 487–490. <https://doi.org/10.13177/irpa.a.2016.12.2.14>
- Wong, E., Jou, J., Raub, A. og Heymann, J. (2020). Comparing the availability of paid parental leave for same-sex and different-sex couples in 34 OECD countries. *Journal of Social Policy, 49*(3), 525–545. <https://doi.org/10.1017/S0047279419000643>
- Yan, R. (2020). The influence of working conditions on principals' turnover in K-12 public schools. *Educational Administration Quarterly, 56*(1), 89–122. <https://doi.org/10.1177/0013161X19840391>

Greinin barst tímaritinu 2. júní 2023 og var samþykkt til birtingar 25. ágúst 2023

UM HÖFUNDANA

Börkur Hansen (borkur@hi.is) er prófessor við Deild kennslu- og menntunarfræði á Menntavísindasviði Háskóla Íslands. Hann lauk BA-prófi í uppeldis- og sálfræði frá Háskóla Íslands árið 1982, M.Ed.-prófi í menntastjórnun frá Háskólanum í Alberta árið 1984 og doktorsprófi frá sama skóla árið 1987. Rannsóknir hans hafa einkum beinst að skólastjórnun, skólaþróun og stjórnskipulagi skóla.

Amalía Björnsdóttir (amaliabj@hi.is) er prófessor við Deild kennslu- og menntunarfræði á Menntavísindasviði Háskóla Íslands. Hún lauk BA-prófi í sálfræði frá Háskóla Íslands árið 1991, M.Sc.-prófi frá Háskólanum í Oklahoma 1994 og doktorsprófi frá sama skóla 1996. Hún hefur lagt stund á rannsóknir á sviði skólastjórnunar og á áhrifum félagslegra þátta á skólastarf. Á síðustu misserum hefur hún rannsakað áhrif COVID-19-faraldursins í framhalds- og háskólum.

Turnover of compulsory school principals in Iceland from 1998 to 2020

ABSTRACT

Turnover of principals is an issue of concern in many countries, including Iceland (Börkur Hansen, 2021). To a large extent, interest in turnover is based on research findings that show the importance of retaining school principals for sustaining good practices and student learning (Béteille et al., 2011; Hargreaves & Fink, 2006; Seashore-Louis et al., 2010). However, turnover of school principals is not extensively researched, with the main accessible studies coming from the US and some from Sweden (Rangel, 2018; Thelin, 2020). According to Rangel (2018), the main concepts used in these studies are “stayers”, “movers”, “mobility” and “stability”. Sigurbjörg Róbertsdóttir et al. (2019) state that the role of compulsory school principals in Iceland is rapidly changing, primarily due to the addition of new tasks to their roles and increased pressure for academic achievement. They claim that this development has led to decreased job satisfaction, increased stress, and fewer applications for vacant positions of compulsory school principals. Kaplan & Owings (2015) paint a similar picture of the situation in the US, where demands on principals have become unrealistic, resulting in high turnover and fewer people applying for the job. Pritchard (2019) reports that 25% of school principals in the US quit their job every year, and around 50% of new principals quit after three years.

Seashore-Louis et al. (2010) argue that poorly planned exchanges of principals can have a negative impact on student learning. They highlight that successful work may be disrupted when new people take over and the replacement has been inadequately planned. The findings of the International Successful School Principalship Project (ISSPP) point in the same direction (Moos et al., 2011). Hargreaves & Fink (2006) agree and focus on the importance of ensuring that the leadership of principals does not weaken or

disappear when a new person is hired. Lee (2015) further emphasizes that succession planning for principals should not be left to chance.

Considering the above, a study was conducted to explore the retention of principals in all compulsory schools in Iceland during a 23-year period. Data obtained from Statistics Iceland was available for the period 1998 to 2020. The study focused on investigating the extent to which principals transferred between schools, as well as differences based on gender, school size and geographical area. The study also examined the duration of the principals' stay in each school and the total time they spent as principals in compulsory schools. The study looked for a pattern in their transfers, for example, whether they transferred to larger schools from smaller schools or from rural to more urban areas.

The main finding of this study is that there was considerable stability amongst compulsory school principals in Iceland from 1998 to 2020. The majority, 78%, stayed in the same school for an extended period, 5.01 years on average, but over one-fourth of them stayed for only one year. If those principals are excluded, the average is 6.47 years. About one-fifth of the group, or 22%, had moved between schools, where 17% had worked as principals in two schools and 5% in more than two schools. On average, principals had worked in 1.28 schools for 6.2 years. Men tended to stay slightly longer in the same school than women. Stability amongst principals was considerably greater in large schools than in smaller schools, resulting in less stability in rural areas where most of the smaller schools are located. The mobility between schools was primarily between schools in the same geographical area.

The findings indicate that the turnover rate of principals in Iceland is considerably lower than in the US where a large percentage leaves during the first years on the job (Pritchard, 2019). The situation in Iceland, on the other hand, resembles that of Sweden. Thelin (2020) says that her study on the turnover of school principals between municipalities in Sweden from 1980 to 2017 reveals an average tenure of about seven years in each municipality, with infrequent transfers between schools. Additionally, Thelin notes that principals in rural areas changed schools more frequently compared to metropolitan and urban areas.

Keywords: principals, turnover, stability, instability, compulsory schools

ABOUT THE AUTHORS

Börkur Hansen (borkur@hi.is) is a professor at the School of Education, University of Iceland. He completed a B.A. in education and psychology from the University of Iceland in 1982, an M.Ed. from the University of Alberta in 1984 and a Ph.D. in 1987. His major research interests are in the areas of leadership, school management, school development and educational governance.

Amalía Björnsdóttir (amaliabj@hi.is) is a professor at the School of Education, University of Iceland. She completed a B.A. degree in psychology from the University of Iceland in 1991, and a Ph.D. from the University of Oklahoma in 1996. Her major research interests

are in the areas of school management and the influence of social factors in education. Recently she has conducted research on the effects of COVID-19 in Icelandic universities and upper secondary schools.